

20

VI. 10. 17

ГЕТЬМАН ІВ. МАЗЕПА.

А

Б

ВІРШІ.

Нехай вічна буде слава,
Же през шаблю маєм право!..
Ів. Мазепа.

(Виданє друге).

Одмич

1917 р.

807.2

10
ГЕТЬМАН ІВ. МАЗЕПА.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

~~14.7.63.~~

ВІРШІ.

~~35620~~

Нехай вічна буде слава,
Же през шаблю маєм право!..
Ів. Мазепа.

(Виданє друге).

Демич
259
24/50

Звенигородка,
Друкарня Х.-Л. Улицького.

Гетьман-поет.

(Передмова).

Мазепа мав дуже поетичну натуру. Нема, здається, ні одної галузі мистецтва, в котрій би він не кохався. Відомо, наприклад, як він милувався в архітектурі. Ні оден Гетьман український не залишив після себе стільки пам'яток в сій галузі культури, як він. Не дурно його називають у нас батьком українського будівництва. По всьому лицю землі української розсіяні церкви і базилики, збудовані ним. Багато з них уже зруйновано, але чимало збереглося і до наших днів. І ті, що збереглися, розказують нам—який артистичний смак і поетичну натуру мав їх ктитор.

Теж саме треба сказати і що-до кохання Мазепи в інших галузях мистецтва—малярстві, музиці і поезії. Мазепа мав і дар пера. Варт тільки прочитати всі його офіційні і неофіційні листи і промови до різних осіб і з нагоди різних випадків, щоб упевнитись у цьому. Яким, наприклад, вогнем і страстю пишуть його відомі листи до Мотрі Кочубеївни (див. «Ів. Мазепа. Переписка з Мотрею Кочубеївною в Батурині», Київ, 1916), скільки любовного палу, молодечого натхнення вкладено в них їх автором!.. Читаючи їх, трудно йняти іри, що

писав їх 60-літній старик, уже майже прикований до гробу.

Як не близька—руська мова до української, як не прості листи Мазепи, але,—каже відомий історик Ф. Уманець¹⁾, перекладати їх не можливо. По силі вислову їх можна порівняти хиба тільки з любовними листами А. Пушкіна.

Щоб писати подібні листи, треба бути або поетом, або переживати знов молодість. Мазепа з'єднавав у собі те й друге.

Володіючи даром слова поетичного, маючи у собі іскру Божу, Мазепа написав чимало українських пісень і дум, котрі, розійшовшись поміж народом, зробились суто народними творами і стали співатись українськими кобзарями та бандуристами. Збереглась іще та кобза Мазепина (в чернігівському українському музею ім. В. Тарновського), під акомпанімент котрої ним компонувались і співались пісні. Пішовши у народ, одемократизувавшись в формі і стилі, загубивши всякий вигляд штучности, пісні ці, як се і завжди буває в таких випадках, разом з втратою первісної, авторської редакції, втратили згодом і імя справжнього свого автора. Їх мало по малу стали лічити народними творами; та і була рація, бо деякі з них підлягли народній переробці так сильно, що окрім думки, теми, ідеї—Мазепиною в них більш нічого не залиглося...

Тепер називають багатьо всяких поетичних творів, котрі написав Гетьман Мазепа. Ми тут подаємо три з них—Думу, Пісню і Псалму.

¹⁾ Ф. Уманець Гетьман Мазепа Спб. 1897.

Що до Думи. то не може бути ніякого сумніву, що написав її справді таки Мазепа. Коли Кочубей подавав доноса на Мазепу цареві Петрові, то, в числі інших доказів Мазепиної політичної неблагонадійности, приклав до доноса і сю Думу, заосмотривши її такою допискою: „Дума Пана Гетьмана Мазепи, в котрій значное против держави Великого Государя оказується противление“.

—Як близькій до Мазепі людині,— каже проф. М Грушевський¹⁾,—можна повірити Кочубееві, що склав її справді Мазепа.

В тім, що Дума написана Мазепою, а ні ким иньшим,—каже другий історик, Ф. Уманець²⁾,—переконає нас місце в мемуарах Пилипа Орлика, котре передає зміст листа Мазепи до Станислава Лещинського (біля 16 вересня 1707 р.). Зазначивши деякі причини, через які Україна не може повстати негайно, Мазепа далі каже майже словами Думи: «В Україні і начальні і підначальні, і духовні і мирські, яко ріжні колеса не в єдиномішленнім суть согласії: єдні благоволять протекції московської, иньші схильні суть к протекції турецької, треті смакують собі побратимство татарське, чинячи тое з вражої к полякам антипатії³⁾»...

1) Ілюстрована Історія України, Київ, вид. 1, стр. 409.

2) Гетьман Мазепа, Спб. 1897.

3) Письмо Орлика къ Яворскому. Основа 1861, X, 16.

Се ж сама місце у Думі¹⁾ так передаєть ся:

Всі покою щире прагнуть,
Та не в еден гуж всі тягнуть...
Жаль ся, Боже України,
Що не вкупі має сини!
Еден живе із погани²⁾,
Другий ляхам за гріш служить,
Третій Москві юж голдує³⁾...

На запит у Кочубея при допиті його московськими властями—відкіля він сю пісню узяв, Кочубей відповів, що «сю пісню дав ему архимандрит Никон тому років з десять (1698) р.) і сказав, що ту пісню скомпонував він, Гетьман⁴⁾»...

Починаєть ся Дума з відомих слів:

Всі покою^ж щиро прагнуть,
Та не в еден гуж всі тягнуть:
Той направо, то наліво—
А всі брата—тото диво!..
През незгоду всі пропали,
Самі себе зводили.

Дума далі указує не потрібність єдиної сильної власти:

Ей, братища, пора знати,
Що не всім нам панувати,
Не всім дано всеє знати

¹⁾ Всі уривки з Думи, як також і саму Думу (див. нижче) подаємо в редакції Бантиша—Каменського.

²⁾ Тримаєть ся магометан.

³⁾ Заприсягзе.

⁴⁾ Чтенія въ И, О. И. и Д. Р. при М. У., 1859, I, 113.

І річами керувати!
На корабель поглядімо,
Много людей полічимо:
Однак стирник самъ керує,
Весь корабель управує.
Пчулка бідна матку має
І оное послухає.

Сею незгодою поміж українським народом Дума
поясняє і зраду рідній Україні:

єден живе із погани (тримаєть ся Магометан),
Другий ляхам за гріш служить,
Третій Москві юж голдує (заприсягає)
І ей вірне usługує....

Дума далі звертає увагу слухачів на єзуїтство єу-
єїдів, віддавших Туреччині правобережну Україну:

Все то фортель¹⁾, щоб слабїла
І аж в кінець силъ не міла.

Але і Україну не можна зовсім виправдати:

Чом ти братів не учила,
Чом від себе їх пустила?²⁾
Будем же, -- кличе Дума, --
Вкупі лихо одбувати;
Я сам бідний не здолаю:
«Гей, панове єнерали,
І ви, панство полковники

¹⁾ Хітрощі, щоб обезсилити Україну.

²⁾ Натяк на Андрусівську умову, по котрій Правобереж-
на Україна відішла від гетьманського реєменту.

Не допустить гіркої муки
Матці своїй більш терпіти!
Нуте врагів, нуте бити!

Врешті, такий вихід із утвореного становища
Самопали набувайте,
Острих шабель добувайте,
А за віру хоч умірте
І вольностей бороніте:
Нехай вічна буде слава,
Же през шаблю маєм права!..

—кінчає Мазепа..

Дума Мазепи має цінність з двох боків—з історичного і з літературного. З історичного боку вона цінна тим, що дає нам важний причинок до пізнання політичного світогляду Мазепи і разом з тим малює нам в поетичній формі політично-громадське становище України в кінці 17 віку.

Із Думи можна бачити, що Мазепа «зрадив» царя Петра 1-го в принципі іще далеко ранійш до фактичної «зради», іще в той час, коли він перестав захоплювати ся молодим Петром і задовго до того часу, відколи бачучи систематичне поневолене ним України, почав прислухати ся до побід Карла в Саксонії і Польщі»¹⁾...

Дума поясняє і політику Мазепи, потерпівшу фіаско. Він бажав сотворити сильну власть гетьманську, оперту на відданій їй старшині, піднести особу Гетьмана високо в очах громадянства і народу і заступити різномисленість

¹⁾ Ф. Уманець. Гетьман Мазепа. Спб., 1897.

демократичного устрою однодушністю об'єднаної в особі Гетьмана монархії¹⁾.

Нарешті в Думі маємо майстерньо-змальований образ України кінця ХVІІ в з її громадсько-політичними течіями.

Окрім історичної ваги, Дума має вагу і літературну. Се, каже Ф. Уманець, твір однаково цікавий як з боку думки, так і з боку форми. Порівнюючи «вірші» присяжних віршомазів не тільки того часу, але й далеко пізнішого, з поетичними творами Гетьмана, треба визнати за ними не аби який літературний талант²⁾

Друга подавана нами тут пісня, приписувана перу Мазепи (Ой горе, горе Чайці-Небозі...), підлягла в значній мірі народній переробці. Форма її сильно одемократизована і не носе на собі того індивідуалізму, що Дума. Як і в Думі, в ній малюється Україна. Автор пісні журить ся над долею України, порівнює Україну з чайкою, що вивела дітки при битій дорозі і в поетичних формах оплакує нещасливу долю чайки—України...

Нарешті, третій поетичний твір, про котрий Ф. Уманець думає, що він належить Мазепи, се—елегія або псалма «Бідна моя головонька»...

—Тождество конструкції віршу і часта однаковість думок думи і елегії, — каже Уманець³⁾, — звертають увагу. На скільки склад Думи оригінальний, настільки елегія нагадує склад Думи.

Взята елегія із старого збірника 18 століття, приналежавшого попереду Гетьманові Павлові Полуботкові, а потім Я. Маркевичеві, де вона поміщена межі документами і замітками 1710 року⁴⁾.

Київ,

5. VI. 1916.

Вас. Р.

1) М. Грушевський. Ілюстров. історія України.

2) Ф. Уманець, Гетьман Мазепа, Спб, 1897.

3) Гетьман Мазепа, Спб, 897.

4) Кієвск. Стар, 1887 р. VIII, 777. Ф. Уманець., Гетьман Мазепа.

Дума.

Всі покою щире прагнуть,
Та не в еден гуж всі тягнуть:
Той на право, той на ліво,
А всі братя, тото диво!
Не маш любви, не маш згоди
Од Жовтої взявши Води.
През незгоду всі пропали,
Себе сами звоювали
Ей, братища, пора знати,
Що не всім нам панувати
Не всім дано всеє знати
І річами керувати
На корабель поглядімо,
Много людей полічимо:
Однак стирник сам керує,
Весь корабель управує;

Нчулка бідна матку має
І оное послухає.
Жаль ся, Боже України,
Що не вкупі має сини!
Єден живе із погани,
Кличе: Сюди отамани!
Ідїм Матку рятувати,
Не даймо їй погибати!
Другий ляхам за гріш служить,
По Вкраїні і той тужить.
Мати моя старенькая!
Чом Ти вельми слабенькая?
Розно тебе разшарпали,
Їди аж по Дніпр Туркам дали,
Все то фортель, щоб слабіла
І аж в кінець сил не міла!
Третій Москві юж голдує
І ей вірне услугує.
Той на матку нарікає
І неволю проклинає:
Лїпше було не родити,
Нежли в таких бідах жити!
Од всіх сторін ворогують,
Огнем, мечем руїнують,
Од всіх не маш зичливости,
Ані слушної вчивости;
Мужиками називають,
А підданьством нарікають:
Чом ти братів не учила,
Чом від себе їх пустила?

Ліпше було пробувати
Вкупі лихо одбувати!
Я сам бідний не здолаю,
Хіба тільки завоюю:
„Гей, панове енерали,
Чому ж есте так оспалі?
І ви, паньство полковники,
Без жадної політики,
Возьміте ся всі за руки,
Не допустіть гіркої муки
Матці своїй більш терпіти!
Нуте врагів, нуте бити!
Самопали набувайте,
Острих шабель добувайте,
А за віру хоч умірте,
І вольностей бороніте:
Нехай вічна буде слава,
Же през шаблю маєм права!...

Пісньня.

Ой горе, горе
Чайці-Небозі,
Що вивела чаєнята
При битій дорозі!..
Киги! Киги!..

Злетівши вгору,
Прийшлось втопитись
В Чорному морю!..
Киги!..

Жито поспіло,
Діло пріспіло,
Прийдуть женці жати,
Діток забірати...
Киги! Киги!..

Злетівши вгору,
Прийшлось втопитись
В Чорномуморю!..
Киги!.

Ой Чайка в'єть ся,
Крилами б'єть ся!

Чого ж їй літати?
Чого ж їй кричати?

Киги! Киги!

Злетівши вгору,
Прийшлося втопитись
В Чорному морю!

Киги!

Як їй не кричати,
Як їй не літати?
Дітки маленькі,
Вона ж їм мати!

Киги! Киги!..

Злетівши вгору,
Прийшлося втопитись
В Чорному морю!..

Киги!

Ой діти, діти,
Де вас подіти?
Чи мені втопитись,
Чи з горя убитись?

Киги! Киги!..

Злетівши вгору,
Прийшлося втопитись
В Чорному морю!

Киги!..

Псальма¹⁾.

Бідна моя головонька,
Я на світі сиротонька:
Ні матусі, ні татусі,
До кого ж я прихилю ся?
Прихилюся до Ісуса,
Тож мні радість і утіха,
Тим позбуду всього лиха.
Але лиха біда всюди,
Ненавидять зліє люде.
Ні радости, ні спокою,
Тільки смуток із бідою.
Єден другого вітає,
А на славі²⁾ забуває;
Єднак сього я не дбаю,
На Ісуса уповаю;
Той враг моїх всі совіти
Вскорі може розорити,
Не дасть мені погибати,

1) В редакції Київск. Стар., 1887 р., VIII, 777 стр.

2) В щасті.

У печалях унівати.

Тепер правда лежить в долі,

А неправда в добрій волі;

Тепер любви нїсть і мало,

Бо на сьвітї все зле стало.

Боже! Дай нам любов мати,

А імя Твое хвалити,

Доки ми на судї страшнім

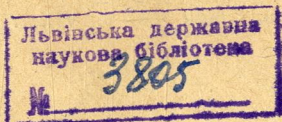
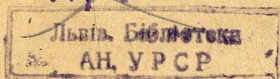
Узрим сьвіт твій преясний...

Там нам, Боже, даруй бити,

Лицем к лицю тебе зрити ...

14763

0,48 коп (1986г)

3805

Того ж автора:

Переписка з Мотрею Кочубеївною
в Батурині Ц. 20 к.
на крейд. пап. Ц. 35 к.

Ціна 20 коп.

PA 3805 y